

Бабич М. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економіки підприємств
Миколаївського національного аграрного університету*

Babych M. M.

*PhD, assistant professor,
The doctoral student of department of business of economy
Mykolayiv National Agrarian University*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ПРОДОВОЛЬСТВА ЧЕРЕЗ КОРОТКІ ЛАНЦЮГИ ПОСТАЧАВАННЯ

ENSURING THE PHYSICAL AND ECONOMIC AVAILABILITY OF FOOD THROUGH SHORT SUPPLY CHAINS

Анотація. У роботі обґрунтовано науково-теоретичний підхід до формування продовольчої системи на місцевому рівні. Встановлено, що такий підхід забезпечує фізичну та економічну доступність продовольства. Зокрема, короткі ланцюги постачання вирішують низку проблем із ціною та якістю продукції через скорочення логістики їх доставки. Визначено елементи продовольчої системи на місцевому рівні. Для кожного елемента обґрунтовано способи поліпшення харчування та стратегічні інструменти їх досягнення.

Ключові слова: фізична доступність, економічна доступність, продовольство, ланцюги постачання, елементи, стратегія.

Вступ та постановка проблеми. Стратегічною метою продовольчої безпеки є надійне забезпечення населення країни сільськогосподарською продукцією, сировиною та продовольством. Гарантією досягнення продовольчої безпеки є стабільність переважно внутрішніх джерел продовольчих і сировинних ресурсів, а також наявність необхідних запасів, у тому числі резервних фондів. Фізична та економічна доступність заснована на досягненні певної рівноваги між виробництвом харчових продуктів, їх реалізацією і споживанням. А обсяг споживання харчових продуктів залежить від доходів споживачів, динаміки цін та фізичної наявності продовольства на ринку [1].

Вирішення даних питань передбачає підхід «знизу догори», коли формуються ефективні місцеві системи самозабезпечення продовольством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки присвячено велику кількість наукових та фундаментальних досліджень. Разом із тим переважна більшість робіт присвячена вирішенню проблеми продовольчої безпеки на національному рівні без урахування специфічних особливостей, переваг та недоліків формування продовольчого забезпечення на місцевому рівні.

Дослідженням проблеми формування коротких ланцюгів постачання продовольства надають великого значення в країнах ЄС, розуміючи значні переваги таких механізмів, тоді як в Україні дане питання практично залишається поза увагою дослідників. Зокрема, серед праць українських науковців, які приділили увагу цьому питанню, у відкритому доступі можна знайти праці Д.А. Іванова [2], який дослідив загальні системні фактори впливу продукції на ланцюги поставок, та В.С. Шванського [3], який визначив особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів.

Метою даної роботи є визначення елементів продовольчої системи на місцевому рівні, обґрунтування способів поліпшення харчування та стратегічних інструментів їх досягнення.

Результати дослідження.

У доповіді «Стан справ у сфері продовольства і сільського господарства за 2013 рік: продовольчі системи для забезпечення повноцінного харчування» [4] вказується, що для поліпшення харчування і зниження цих витрат починати слід із продовольства і сільського господарства. Сільське господарство традиційно відіграє основну роль у виробництві продовольства і забезпеченні доходу, але сільське господарство і продовольча система у цілому – від виробництва, переробки, зберігання і транспортування сільськогосподарської продукції до її продажу і споживання – можуть зробити набагато цінніший внесок у вирішення проблеми недоїдання.

Всі люди, організації та процеси, що забезпечують виробництво, переробку і доставку продовольства споживачеві, є елементами продовольчих систем. Окрім них, продовольчі системи охоплюють державних посадових осіб, організації громадянського суспільства, дослідників і фахівців у сфері розвитку, які розробляють стратегії, норми, програми і проекти, що впливають на продовольство і сільське господарство. Кожен аспект продовольчої системи впливає на доступність різноманітної і поживної їжі і, отже, наявність у споживачів можливості вибрати здорове харчування.

Проте зв'язок між продовольчою системою і харчуванням часто непрямий: на неї впливають такі чинники, як рівень доходу, ціни, знання та ін. Окрім того, стратегії та заходи щодо продовольчих систем рідко розробляються з орієнтацією на харчування як основного пріоритету, тому їх вплив складно простежити, а дослідники іноді приходять до висновку, що такі заходи для вирішення проблеми продовольчої безпеки неефективні.

З іншого боку, медичні заходи, такі як прийом вітамінів, можуть сприяти усуненню дефіциту конкретних поживних речовин, при цьому їх ефект більш очевидний, проте вони не можуть повною мірою замінити собою масштабний позитивний вплив належним чином функціонуючої продовольчої системи на стан у сфері харчування.

Всі аспекти продовольчої системи повинні бути узгоджені в інтересах поліпшення харчування; будь-яка окрема міра сама по собі навряд чи дасть змогу досягти істотних результатів у такій складній системі. Заходи, спрямовані на вирішення проблеми продовольчої безпеки, можуть бути ефективні лише тоді, якщо під час їх розроблення і здійснення продовольчої системи розглядаються комплексно.

Економічний і соціальний розвиток викликає поступові зміни в сільському господарстві, пов'язані зі зростанням продуктивності праці, скороченням частки населення, зайнятого в сільському господарстві, і зростаючою урбанізацією. Нові різновиди транспорту, відпочинку, зайнятості та робота на дому привели до того, що все більше людей ведуть сидячий спосіб життя і вживають напівфабрикати. Ці зміни в режимі харчування і в повсякденному житті – частина «переходу до альтернативних моделей харчування», за якого домогосподарства і країни змушені одночасно вирішувати проблеми, пов'язані як із надмірною вагою й ожирінням і супутніми незаразними хворобами, так і з недостатнім харчуванням і дефіцитом мікроелементів. Складна і швидко змінна природа як проблеми недоїдання, так і продовольчих систем в окремих країнах означає, що відповідні стратегії і заходи необхідно адаптувати з урахуванням актуальних обставин. Це свідчить про необхідність переходу до альтернативних моделей харчування під впливом мінливих продовольчих систем.

У колишньому Радянському Союзі економічна теорія вчила, що задля росту економіки всі зусилля мають бути спрямовані на підвищення продуктивності праці. Однак сучасні реалії свідчать, що одного лише зростання продуктивності праці в сільському господарстві для поліпшення харчування недостатньо.

Зростання продуктивності праці в сільському господарстві дає змогу поліпшити ситуацію з харчуванням за рахунок зростання доходів, особливо в Україні, де в галузі зайнята істотна частка населення і де сільське господарство відіграє важливу роль в економіці, а також за рахунок зниження вартості продовольства для всіх споживачів. Водночас необхідно розуміти, що зростання сільськогосподарської галузі недостатньо активне для того, щоб швидко вирішити проблему продовольчої безпеки. Крім того, як уже зазначалося, процеси урбанізації в Україні набирають обертів, що значно зменшує питому вагу населення, зайнятого в сільському господарстві.

Швидше за все, слід говорити про нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства. У найближчі десятиліття вкрай важливо буде зберегти темпи зростання продуктивності в сільському господарстві: для задоволення прогнозованого світового попиту на продукти харчування обсяг виробництва основних продовольчих культур повинен зрости на 60%, що може дати Україні величезні переваги на світовому ринку.

Слід ураховувати, що здорове харчування передбачає, крім споживання основних продуктів харчування, різноманітність, баланс і правильне поєднання калорій, жирів і білків, а також поживних мікроелементів. Під час проведення науково-дослідних робіт у галузі сільського господарства необхідно на перший план ставити аспекти, пов'язані з повноцінним харчуванням, звертати особливу увагу на багаті поживними речовинами продукти, такі як фрукти, овочі, бобові та харчові продукти тваринного походження. Слід активізувати зусилля, спрямовані на диверсифікацію дрібних виробників, зокрема на основі комплексних фермерських систем. Особливо перспективними є заходи щодо підвищення змісту в основних

продовольчих культурах поживних мікроелементів за допомогою біофортificaції. Зусилля у сфері сільського господарства, як правило, більш ефективні, якщо супроводжуються просвітницькою роботою в питаннях харчування і здійснюються з урахуванням гендерних ролей.

Не слід переоцінювати чи недооцінювати системи продовольчого забезпечення – вони несуть у собі як ризики, так і можливості для поліпшення харчування.

Традиційні та сучасні продовольчі системи співіснують і розвиваються в міру зростання економіки і посилення процесів урбанізації. Сучасні системи постачання передбачають вертикальну інтеграцію процесів зберігання, поширення і роздрібних продажів, що дає змогу підвищити загальну ефективність, а також забезпечити більш низькі ціни для споживачів і більш високий дохід для фермерів. Як правило, вони цілий рік пропонують споживачам широкий асортимент поживних продуктів, але водночас реалізують великий обсяг фасованих продуктів, що пройшли інтенсивний технологічний обробку, які за надмірного вживання можуть посилювати проблему надмірної ваги й ожиріння. Сучасні методи виробництва і продажу харчових продуктів також відкривають нові можливості для використання збагаченої їжі, що може бути цінним внеском у покращення харчування.

Незважаючи на активне поширення супермаркетів у країнах із низьким рівнем доходів, більшість споживачів із низьким доходом, як у сільських, так і в міських районах, як і раніше, купують продукти харчування через традиційні мережі. Ці традиційні роздрібні торгові точки є основним каналом поширення багатого поживними речовинами їжі, такої як фрукти, овочі і тваринницька продукція, хоча й вони пропонують зростаючий асортимент фасованих продуктів, що пройшли технологічну обробку. Крім того, в Україні дані канали реалізації продукції доволі часто носять стихійний характер, і, враховуючи той факт, що ніхто не може гарантувати якість такої продукції, харчова цінність та безпека такої продукції доволі сумнівні.

Поліпшення санітарії, вдосконалення методів переробки і технологій зберігання продуктів харчування в традиційних продовольчих системах могли б сприяти підвищенню ефективності систем, підвищити безпеку й якість продуктів харчування. Скорочення втрат продовольства і поживних речовин у рамках кожного елемента продовольчих систем багато в чому сприяло б поліпшенню харчування і зниженню тиску на виробничі ресурси.

Справедливо відзначити, що стан справ у сфері харчування і стійкість системи визначаються вибором, який роблять споживачі.

Орієнтація систем на підвищення якості харчування, забезпечення його наявності в достатньому обсязі і належної різноманітності має ключове значення, але не менш важливо допомагати споживачам робити вибір на користь більш здорового харчування. Світовим досвідом доведено ефективність зусиль, спрямованих на зміну звичок харчування на основі інформаційно-пропагандистської роботи з урахуванням таких аспектів, як санітарія в домогосподарствах і приклад для дітей. Навіть там, де основною проблемою є недостатнє харчування і дефіцит мікроелементів, необхідно думати на кілька кроків уперед і вживати заходів із боротьби з надлишковою вагою та ожирінням, які розраховані на довгострокову перспективу. Зміни в звичках можуть також сприяти скороченню обсягів харчових відходів і раціональному використанню ресурсів.

Проблематика харчування тісно пов'язана з інституційно-політичним середовищем. Глобально світовому

співтовариству вдалося домогтися певних результатів у вирішенні цього питання: у низці країн за останні кілька десятиріч актуальність проблеми недоїдання істотно знизилася. Однак прогрес не можна назвати повсюдним, спостерігається гостра потреба в більш ефективному використанні продовольчої системи в інтересах підвищення якості харчування. З огляду на складність проблеми недоїдання та її глибинні причини, найбільш результативним є багатосторонній і міжгалузевий підхід. Він вимагає більш злагодженого управління на основі достовірних даних, єдиного бачення і політичної волі, що дасть змогу ефективно планувати, узгоджувати і нарощувати співпрацю між галузями.

У результаті дослідження можемо визначити три елементи продовольчої системи на місцевому рівні (рис. 1).

Відповідно до елементів продовольчої системи, обґрунтовано способи поліпшення харчування та стратегічні інструменти їх досягнення (рис. 2–4).

Способи поліпшення харчування спрямовані на вирішення проблем достатньої кількості та високої якості продовольства, яке споживає населення конкретної місцевості.

Запропоновані стратегічні інструменти дають змогу вирішити поставлені завдання поліпшення харчування на місцевому рівні та отримати додатковий позитивний вплив на формування моделі сталого розвитку сільського господарства.

Висновки. Неякісне харчування та недоїдання в усіх його проявах загрожують суспільству неприйнятно високими людськими й економічними витратами. Витрати, пов'язані з недоїданням і дефіцитом мікроелементів, перевищують витрати, пов'язані з проблемою надмірної ваги й ожиріння, хоча гострота останньої швидко зростає в Україні, незважаючи на низький рівень доходів.

Вирішення проблеми недоїдання вимагає міжгалузевого підходу на основі взаємодоповнюючих заходів у

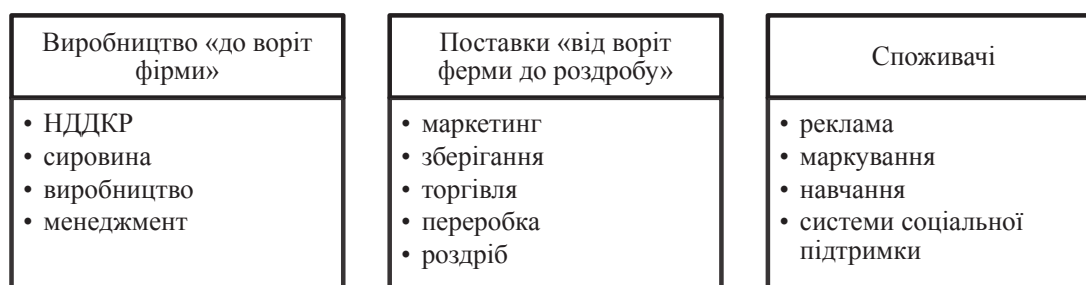

Рис. 1. Елементи продовольчої системи на місцевому рівні

Джерело: складено автором за даними ФАО

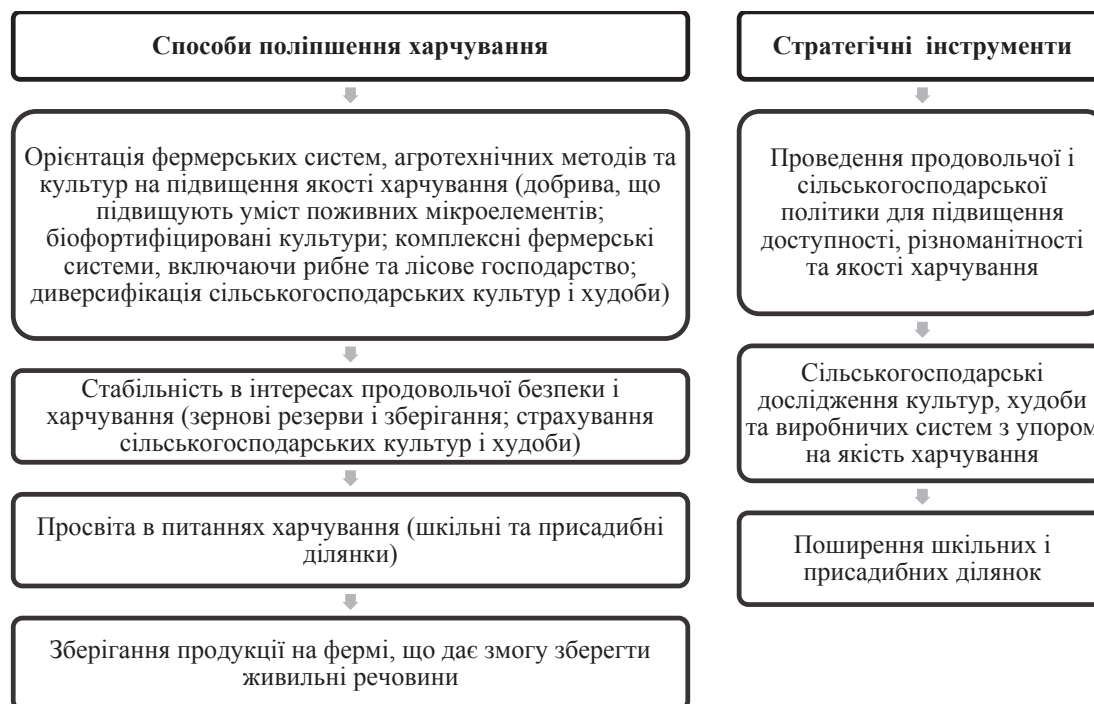
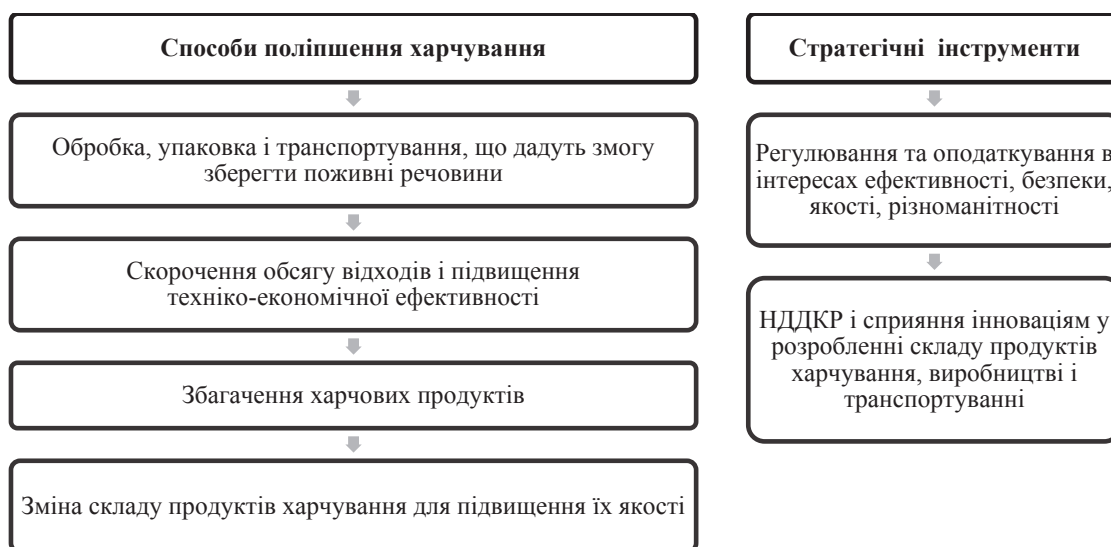

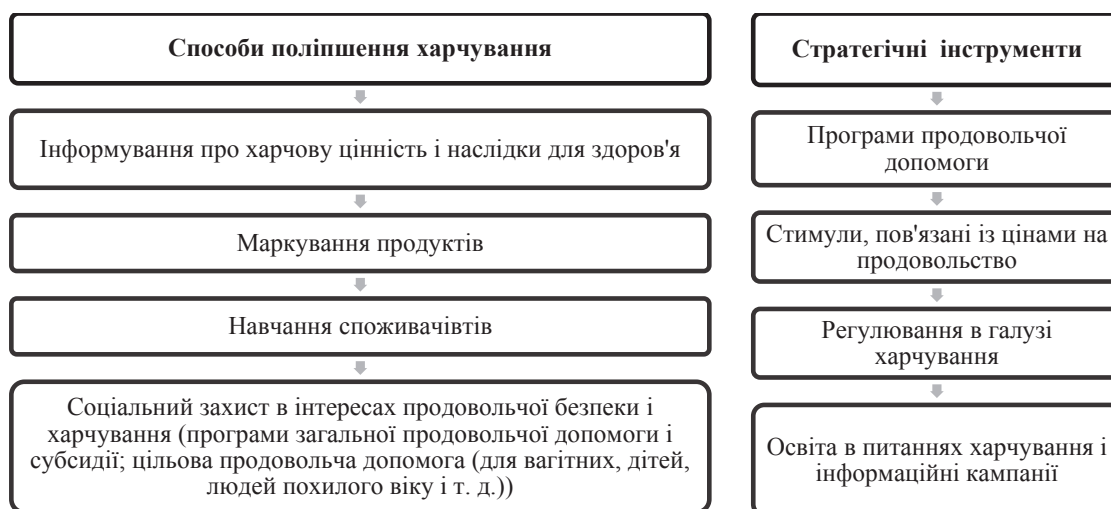
Рис. 2. Способи поліпшення харчування та стратегічні інструменти їх досягнення під час виробництва «до воріт фірми»

Джерело: складено автором за даними ФАО

Рис. 3. Способи поліпшення харчування та стратегічні інструменти їх досягнення під час поставок «від воріт ферми до роздробу»

Джерело: складено автором за даними ФАО

Рис. 4. Способи поліпшення харчування та стратегічні інструменти їх досягнення для споживачів

Джерело: складено автором за даними ФАО

сфері продовольчих систем, охорони здоров'я та освіти. Такий підхід також дає змогу переслідувати відразу кілька цілей, таких як підвищення якості харчування, гендерна рівність та екологічна стійкість. У рамках міжгалузевого підходу продовольчі системи відкривають багато можливостей для вжиття заходів щодо поліпшення раціону і підвищення якості харчування. Частина таких заходів може бути безпосередньо націлена на поліпшення харчування. Інші заходи, спрямовані, зокрема, на продовольчі системи, соціально-економічне і політичне середовище, також можуть сприяти поліпшенню харчування, навіть не ставлячи безпосередньо таку мету перед собою.

Зростання продуктивності в сільському господарстві, як і раніше, відіграє ключову роль у підвищенні якості харчування, однак вимагає додаткових зусиль та диференціації у підходах: необхідно продовжувати сільськогосподарські дослідження, спрямовані на підвищення

продуктивності, віддаючи перевагу багатій поживними речовинами їжі, такої як фрукти, овочі, бобові та продукція тваринництва, а також на формування більш стійких систем виробництва. Заходи щодо підвищення продуктивності більш ефективні, якщо враховують гендерні ролі та поєднуються з інформаційною роботою з пропаганди здорового та якісного харчування.

Як традиційні, так і сучасні системи продовольчого забезпечення несуть у собі як ризики, так і можливості для поліпшення харчування і підвищення стійкості продовольчих систем. Удосконалення традиційних систем постачання може сприяти скороченню витрат, зниженню цін і розширенню вибору для домогосподарств із низьким рівнем доходів. Розвиток сучасних методів роздрібної торгівлі та виробництва продуктів харчування може сприяти більш активному застосуванню біофортифікації для боротьби з недоїданням, проте підвищення рівня доступ-

ності фасованих продуктів, які пройшли інтенсивний технологічний обробіток, може посилити проблему надмірної ваги й ожиріння.

Споживачі самі вирішують, яким продуктам харчування вони віддають перевагу, і, як наслідок, що буде виробляти продовольча система. Проте уряди, міжнародні організації, приватний сектор та громадянське суспільство спільно можуть допомагати споживачам робити вибір на користь більш здорової їжі, скорочення обсягу

відходів і сприяння раціональному використанню ресурсів за рахунок надання ясної, точної інформації і забезпечення доступності різноманітної і поживної їжі.

Для формування загального бачення, сприяння реалізації стратегій, розроблених з урахуванням фактичних даних, а також узгодженої взаємодії на основі комплексних міжгалузевих дій необхідним є більш ефективне управління продовольчими системами на всіх рівнях, що має політичну підтримку на високому рівні.

Список використаних джерел:

1. Сахненко А.О. Доступність продуктів харчування в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни / А.О. Сахненко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2014. – Вип. 39. – С. 91–97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppei_2014_39_16.
2. Иванов Д.А. Управление цепями поставок / Д.А. Иванов – СПб. : Политехнический университет, 2009. – 660 с.
3. Шванський В.С. Особливості формування ланцюгів поставок продовольчих товарів / В.С. Шванський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 7(4). – С. 14–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7\(4\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7(4)_5).
4. Food and agriculture organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the world. Rome, 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fao.org/3/ai4030e.pdf>.

Аннотация. В работе обоснован научно-теоретический подход к формированию продовольственной системы на местном уровне. Установлено, что такой подход обеспечивает физическую и экономическую доступность продовольствия. В частности, короткие цепи поставок решают ряд проблем с ценой и качеством продукции из-за сокращения логистики их доставки. Определены элементы продовольственной системы на местном уровне. Для каждого элемента обоснованы способы улучшения питания и стратегические инструменты их достижения.

Ключевые слова: физическая доступность, экономическая доступность, продовольствие, цепи поставки, элементы, стратегия.

Summary. The paper substantiates the scientific and theoretical approach to the formation of the food system at the local level. It has been established that this approach ensures the physical and economic availability of food. In particular, short supply chains solve a number of problems with the price and quality of products by reducing the logistics of their delivery. The author identifies elements of the food system at the local level. For each item justifies ways to improve nutrition and strategic tools for their achievement.

Key words: physical accessibility, economic accessibility, food, supply chain, elements, strategy.